

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 321.244

ДЕРКАЧ А.Л.

**МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОЗАХИСТУ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОЮ ЮСТИЦІЄЮ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ОБСЄ)**

Автором досліджено процеси розвитку міжнародних стандартів Організації з безпеки та співробітництва у Європі з питань механізмів захисту прав людини в умовах становлення національних систем конституційної юстиції держав-учасниць Організації з безпеки та співробітництва у Європі. У статті висвітлено питання застосування відповідних стандартів в Україні, зокрема органами конституційної юстиції.

Ключові слова: правозахист, конституційна юстиція, права людини, захист прав, реалізація прав, стандарти ОБСЄ.

Автором исследовано процессы развития международных стандартов Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе в сфере механизмов защиты прав человека в условиях становления национальных систем конституционной юстиции государств-участников Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе. В статье освещен вопрос применения соответствующих стандартов в Украине, в частности органами конституционной юстиции.

Ключевые слова: правозащита, конституционная юстиция, права человека, защита прав, реализация прав, стандарты ОБСЕ.

Author analyses the current issues of development of the OSCE Standards in area of the defense the Human Rights in conditions of the development the national constitutional justice systems of OSCE participating States. The article highlights the issue of the implementing the coherent standard in Ukraine, including the constitutional justice activities is researched in the article.

Key words: Human Rights 'Defense, constitutional justice, human rights, realization of rights, OSCE standards.

Вступ. Питанням національних механізмів захисту прав людини у документах ОБСЄ та у публікаціях, здійснених ОБСЄ, приділялася неабияка увага. Хоча зазначена проблематика досліджувалася у роботах вітчизняних юристів-міжнародників, таких як Б.В. Бабін, М.О. Баймуратов, О.О. Гріненко та ін., ці питання залишаються сьогодні малодослідженими як у вітчизняній, так і в міжнародній науці.

Постановка завдання. Метою цієї статті визначено комплексне окреслення стандартів ОБСЄ з питань національних механізмів захисту прав людини та їх реалізації у системі конституційної юстиції України.

Результати дослідження. Сьогодні спеціальні стандарти ОБСЄ, що стосуються розбудови та діяльності національних систем конституційної юстиції, відсутні. Водночас важливими вбачаються стандарти, прийняті ОБСЄ щодо механізмів захисту прав людини та діяльності правозахисників (резолюція Парламентської асамблеї ОБСЄ від 09 липня 2007 р. про посилення уваги ОБСЄ щодо правозахисників і національних правозахисних інституцій) [15].

Вище названа Резолюція наголошує на тому, що схвалені в галузі людського виміру ОБСЄ зобов'язання становлять безпосередній і прямий інтерес для усіх держав-учасниць і не належать виключно до сфери їх внутрішніх справ. У ст. 3 резолюції 2007 р. вказується, що захист і заохочення прав та основних свобод людини є одним із найважливіших обов'язків держав і що

свобода, справедливість і мир засновані та визнані на повазі до цих прав і свобод. У ст. 11 цієї резолюції додається, що національні закони, які відповідають Статуту ООН і міжнародним зобов'язанням держав у сфері прав людини, є базисом для дотримання та здійснення прав і свобод людини, а також для будь-якої діяльності щодо заохочення, захисту й ефективної реалізації цих прав і свобод [12].

Згідно зі ст. 12 та 13 цієї резолюції Парламентської Асамблеї ОБСЄ права людини й основні свободи з найбільшою часткою вірогідності можуть забезпечуватися в умовах, коли громадяни мають можливість індивідуально чи колективно закликати до відповіді власний уряд; що кожна людина має право на ефективний недискримінаційний доступ, на індивідуальних чи колективних засадах, на участь у публічному управлінні та громадських справах [12]. Відтак названі положення Резолюції прийняті з метою створення й ефективного функціонування національних процедур щодо індивідуальних звернень до установ конституційної юстиції та захисту у разі порушення цього особистого права.

Однією з головних установ ОБСЄ щодо питань становлення стандартів у сфері прав людини є Бюро демократичних інститутів і прав людини (далі – БДІПЛ). Саме ця установа надає підтримку реформаційним напрямам держав-учасниць, здійснює аналіз запитів щодо конкретних компонентів законопроектів і нормативно-правової бази країни, їх відповідності базовим принципам міжнародного права та міжнародних зобов'язань, взятих на себе державою у сфері прав людини [1].

Окремо слід звернути увагу на Керівні принципи щодо захисту правозахисників, оприлюднені БДІПЛ ОБСЄ у 2014 р.

У п. 10 Керівних принципів «Сприятливі правові, адміністративні та інституційні системи» встановлено, що національні правові, адміністративні та інституційні системи мають сприяти створенню та зміцненню безпечних і сприятливих умов, у яких правозахисники користуються захистом, підтримкою і можливостями для здійснення своєї законної діяльності. Внутрішнє законодавство, правила, політика та практика мають бути сумісні із зобов'язаннями ОБСЄ та з міжнародними стандартами у сфері прав людини; вони мають бути достатньо чіткими для забезпечення правової певності, запобігання їх свавільному застосуванню, а відповідна інституційна база має гарантувати дотримання основоположного принципу справедливості належної правової процедури [7].

Згідно з п. 11 Керівних принципів «Законність, необхідність і пропорційність обмежень основоположних прав у зв'язку із правозахисною діяльністю» міжнародні документи у сфері прав людини допускають обмеження лише окремих прав та лише в тому разі, якщо такі обмеження належним чином встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві для досягнення якоїсь із передбачених законом цілей. Більш того, такі обмеження мають бути пропорційними і сумісними з іншими основними принципами прав людини, включно із заборобою дискримінації. Міжнародні правозахисні механізми завжди наголошували, що межі допустимих обмежень підлягають, зазвичай, вузькому тлумаченню, а той факт, що право захищати права людини є ключовим для реалізації всіх інших прав, ще більше звужує межі допустимих обмежень. Поріг відповідності вимогам необхідності та пропорційності будь-яких подібних обмежень слід вважати особливо високим [7].

Також варто згадати про п. 23 Керівних принципів, за яким правозахисники не повинні піддаватися судовому цькуванню шляхом протиправних судових проваджень або будь-якого іншого зловживання судовою владою, а також шляхом інших санкцій за дії, пов'язані з їх правозахисною діяльністю. Згідно з п. 37 цього документа державні інститути та посадові особи мають утримуватися від участі в кампаніях із паплюження, створення негативного образу або стигматизації правозахисників і їх діяльності, що включає навішування негативних ярликів на правозахисників, дискредитацію правозахисної діяльності та самих правозахисників або свідомий наклеп на правозахисників у будь-якій формі [7]. Вбачається, що наведені принципи мають ключове значення й у діяльності конституційної юстиції.

Названі принципи мають забезпечувати важливість і необхідність роботи правозахисників, у т. ч. з урахуванням їх критичних зауважень у бік державних органів і установ у публічних дискусіях. Такі дії можуть забезпечувати запобігання маргіналізації правозахисників у світі. Необхідно сприяти постійному діалогу між правозахисниками та державними органами влади через консультативні механізми, що мають бути базисом спільних дій, кампаній і просвітницьких програм у сфері прав людини і сприяти застосуванню механізмів подання скарг й інших засобів підвищення рівня відповідальності держави та боротьби з порушеннями прав людини в країні [7].

Держави мають поважати, заохочувати і полегшувати правозахисну діяльність, вони мають вживати практичні заходи, спрямовані на створення безпечних і сприятливих умов, котрі

уможливлюють вільну діяльність правозахисників без незаконних обмежень, включно з такою діяльністю, яка проводиться індивідуально або спільно з іншими, всередині країни або на міжнародному рівні. Це передбачено п. 41 Керівних принципів. Ці принципи мають вказівку, що задля реалізації права на захист прав людини необхідне повне здійснення інших прав і свобод [7].

Важливою функцією БДПЛ є прийняття запитів на здійснення підтримки законотворчої діяльності від усіх державних інституцій у регіоні ОБСЄ, а також місій та інших інституцій ОБСЄ. У разі отримання такого запиту щодо аналізу окремого закону чи законопроекту БДПЛ проводить аналіз такого закону з урахуванням усіх його особливостей та сфери його дії. У своїй діяльності БДПЛ не зачіпає галузі, де діють інші органи ОБСЄ, наприклад, щодо питань прав етнічних меншин і свободи медіа. У роботі над запитами БДПЛ співпрацює з іншими підрозділами міжнародних організацій, зокрема Венеціанською Комісією. Також ці інститути спільно готують огляди законодавства та видають спільні висновки та рекомендації [1].

Слід зазначити, що сьогодні БДПЛ не аналізував законодавства країн про конституційну юстицію, хоча в деяких спільних із Венеціанською Комісією висновках містяться окремі міжнародні стандарти щодо цієї сфери. Так, у Спільному висновку БДПЛ ОБСЄ та Венеціанської комісії щодо закону Тунісу про Вищий комітет з прав людини та фундаментальних свобод № 724/2013 від 17 червня 2013 р. прямо констатується, що аналіз окремого закону про інституцію, яка має повноваження у сфері захисту прав людини, є неповним без системного огляду усього національного законодавства окремої країни з питань захисту та реалізації прав людини [11]. В іншому Спільному висновку від 21 грудня 2013 р. щодо редакції 2005 р. закону Тунісу № 29/1967 про судову систему, вищу раду правосуддя та статус суддів міститься пряма пропозиція включити в закон вимоги до впорядкування судових справ на базі об'єктивних критеріїв, встановлених заздалегідь. Цікавим видається той факт, що цей Спільний висновок був опрацьований БДПЛ ОБСЄ на основі огляду професора Центральноєвропейського Університету (Будапешт) Каролі Барда [11].

Крім надання висновків на закони чи законопроекти, діяльність БДПЛ ОБСЄ у сфері формування відповідних міжнародних стандартів полягає у стимулюванні розвитку відповідної правової доктрини. Це можна побачити на прикладі підтримки видання науково-практичних публікацій разом з іншими структурами ОБСЄ, такими як Координатор проектів ОБСЄ в Україні. Так, за сприяння БДПЛ ОБСЄ та Координатора проектів ОБСЄ у 2013 р. в рамках проекту «Підвищення рівня правової обізнаності стосовно прав людини та механізмів їхнього захисту» було видано посібник із написання судових рішень (автори Р. Куйбіда та О. Сироїд) [3]. У 2015 р. за підтримки БДПЛ ОБСЄ та Координатора проектів ОБСЄ було видано посібник для громадських об'єднань «Моніторинг судового процесу» (автори О. Банчук, Р. Куйбіда та М. Серeda), покликаний допомогти громадським об'єднанням у проведенні моніторингу судових процесів з метою підвищення обізнаності суспільства про функціонування судової системи, наводяться приклади зарубіжного досвіду застосування цього діагностичного інструменту. На основі методик, розроблених БДПЛ ОБСЄ, та з огляду на українські реалії у посібнику було надано поради щодо організації, проведення моніторингу судових процесів в Україні та адвокації відповідних результатів [2].

Також за підтримки БДПЛ ОБСЄ та Координатора проектів ОБСЄ в Україні було видано низку навчальних видань за авторством Т.І. Фулей, провідного фахівця Національної школи суддів України. Так, відповідний посібник «Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві» був підготовлений для проведення серії семінарів для суддів адміністративних судів України щодо застосування практики ЄСПЛ, організованих Координатором проектів ОБСЄ, Проектом ЄС Твінінг «Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів в Україні», Вищим адміністративним судом України та Національною школою суддів України. З метою обговорення найбільш актуальних питань правозастосування та підвищення інтерактивності навчання щодо окремих питань у посібнику наводилися ситуативні завдання (для обговорення в малих групах) та приклади з національної практики [5].

Подібне видання 2015 р. було підготовлене для проведення серії тренінгів для суддів адміністративних судів України щодо застосування практики ЄСПЛ, організованих Національною школою суддів України у співпраці з Верховним Судом України та Вищим адміністративним судом України в межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя», що реалізується Координатором проектів ОБСЄ за фінансової підтримки Уряду Канади [4], та для проведення подібної серії тренінгів для суддів загальних судів України [6].

Висновки. Отже, виходячи з усього вищенаведеного, можна дійти висновку, що діяльність ОБСЄ у сфері прав людини та демократичних державних інституцій має істотне значення

для формування міжнародних стандартів щодо захисту прав людини в системі конституційної юстиції. Хоча серед документів ОБСЄ сьогодні відсутні акти, прямо присвячені питанням конституційної юстиції, в окремих резолюціях Парламентської асамблеї ОБСЄ з прав людини й окремих Керівних принципах, опрацьованих БДПЛ ОБСЄ з питань діяльності правозахисників, містяться стандарти відповідної поведінки державних органів, які можуть бути застосованими й до правозахисту в системі конституційного правосуддя та судочинства. Аналіз найефективніших механізмів використання та застосування стандартів ОБСЄ у практиці Конституційного Суду України може стати гарним підґрунтям для удосконалення власної практики.

Список використаних джерел:

1. БДИПЧ и содействие законотворческой деятельности / БДИПЧ ОБСЕ. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/147261?download=true/>
2. Банчук О., Куйбіда Р., Серeda М. Моніторинг судового процесу: посібник для громадських об'єднань. К.: ВАІТЕ, 2015. 70 с.
3. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. К.: Дрім Арт, 2013. 224 с.
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: наук.-метод. посіб. К.: КП ОБСЄ, 2015. 128 с.
5. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві. Роздаткові матеріали. К.: ВАІТЕ, 2013. 56 с.
6. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: наук.-метод. посіб. К.: КП ОБСЄ, 2015. 208 с.
7. Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders: manual / handbook: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warsaw, ODIHR OSCE, 2014. 152 p.
8. Human Rights Defenders in the OSCE Region: Challenges and Good Practices (April 2007 – April 2008). Warsaw: ODIHR, 2008. 52 p.
9. Human Rights Defenders in the OSCE Region: Our Collective Conscience. Warsaw: ODIHR, 2007. 92 p.
10. Joint Opinion on the Law relating to the Higher Committee for Human Rights and Fundamental Freedoms of the Republic of Tunisia (Opinion 724 /2013) Strasbourg, Warsaw, 17 June 2013. URL: www.legislationline.org/documents/id/17976.
11. Opinion on the Law 29/1967 concerning the Judicial System, the Supreme Council of the Judiciary, and the Status of Judges in Tunisia (as amended up to 12 August, 2005) Strasbourg, Warsaw, 21 December 2013. URL: <http://www.legislationline.org/documents/id/17846>.
12. OSCE Parliamentary Assembly Resolution on Strengthening OSCE Engagement with Human Rights Defenders and National Human Rights Institutions, 5–9 July 2007, Kyiv. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2007-kyiv/declaration-8/250-2007-kyiv-declaration-eng/file>.